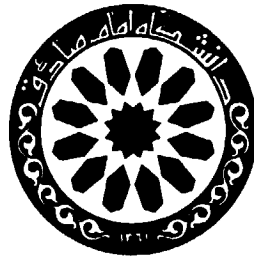

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۸۰۳۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۵۱
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

رساله دوره دکتری علوم سیاسی (گرایش جامعه شناسی سیاسی)

علل رویگردانی طبقات متوسط شهری و روستایی از رژیم محمد رضا شاه

۱۳۷۹ / ۲ / ۲۰

مرکز اطلاعات، مدرسه عالی تهران
تهران

پایان نامه دکتری

استاد راهنما: دکتر کاووس سید امامی

اساتید مشاور:

آقای دکتر محمد هادی سمتی آقای دکتر حسین بشیریه

نگارش از: محمد رحیم عیوضی

شماره دانشجویی: ۷۱۵۰۱۴۸۳۵ - ۵۴۹۶

شهر یورماه ۱۳۷۷

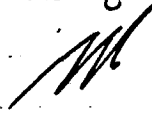
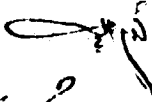
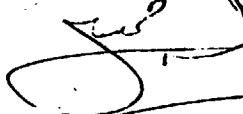

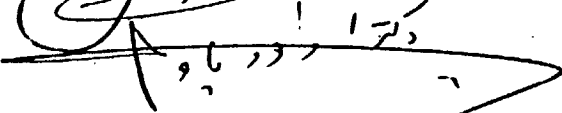
۲۱۰۳۴

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی رساله آقای محمد رحیم عسوی

تحت عنوان عمل روزگردانی جمعاً متوسط شهری و روستایی از رژیم محمد مصدق

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می‌کنند.

محل امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	دکتر ۱	کامروز سید امامی	(۱) استاد راهنما:
	دکتر ۱	محمد هادی سمنی	(۲) استاد مشاور:
	دکتر ۱	حسین بصری	(۳) استاد مشاور:
			(۴) نماینده شورای
	دکتر ۱	دکتر محبت اله ایوبی	تحصیلات تکمیلی دانشکده:
			(۵) اساتید ناظر:
	دکتر ۱	محمد احمدی	(۱) دکتر احمدی
	دکتر ۱	دکتر امامی	(۲) دکتر امامی
	دکتر ۱	دکتر حمید احمدی	(۳) دکتر حمید احمدی
	دکتر ۱	دکتر فریدون بادی	(۴) دکتر فریدون بادی
			

تهران - بزرگراه شهید چمران - پل مدیریت - ص پ ۱۵۹ - ۱۴۶۵۵ تلفن ۵-۰۱-۸۹۴۰۰۱ فاکس ۸۹۳۴۸۴

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه،
اقتباس و... از این رساله دکتری برای دانشگاه امام
صادق علیه السلام محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ
بلامانع است.

تقدیم به پدر، مادر و همسرگرامی

بدینوسیله از همه استادان محترم، سازمانها و مؤسسات پژوهشی که اینجانب را در تهیه و تنظیم این رساله یاری رسانند کمال تشکر و امتنان را می‌نماید. خصوصاً از ریاست محترم دانشگاه، حضرت آیت الله مهدوی کنی، معاونان، استادان و مسئولان محترم این دانشگاه، استاد راهنما جناب آقای دکتر سید امامی و مشاوران، جناب آقای دکتر بشیریه و دکتر سمتی داوران محترم جناب آقای دکتر بهرامی، دکتر باوند، دکتر افتخاری و دکتر حمید احمدی قدردانی می‌نمایم.

از مرکز اسناد انقلاب اسلامی و سازمان مدارک انقلاب اسلامی که امکانات استفاده از اسناد و مدارک را برای اینجانب فراهم نمودند تشکر می‌نمایم از خداوند متعال موفقیت روز افزون همه این عزیزان را خواهانم.

فهرست عناوین

مقدمه

۷-۱۴

نگاهی به محتوای پژوهش

۱۵-۱۹

بخش اول: دولت و جامعه در عصر پهلوی

فصل اول: بررسی الگوهای تئوریک برای تبیین ساخت قدرت در عصر محمدرضا شاه

۲۰-۲۶

۱- کاربرد تئوری در بررسی تحولات اجتماعی

۲۶-۲۸

۲- معیارگزینش تئوری مربوط به ساخت قدرت سیاسی ایران

۲۸-۳۲

۳- الگوی نظری سرمایه‌داری یا سرمایه‌داری وابسته

۳۲-۳۶

۴- ناتوانی دولت‌های مردد در تأسیس دولت سرمایه‌داری

۵- الگوی تئوریک نظام‌های سیاسی دیکتاتوری نظامی، فاشیسم و

۳۶-۳۹

بناپارسیسم

۴۰-۴۱

۶- الگوی تئوریک حکومت تحصیلدار و قدرت سیاسی ایران

۴۱-۴۳

۷- الگوی تئوریک ناسیونالیسم مدرن ایرانی

۴۳-۴۶

۸- الگوی تئوریک شیوه تولید آسیایی

۴۷-۵۲

۹- الگوی تئوریک فتودالیسم

۵۲-۶۱

۱۰- نظام پاتریمونیالی

۶۱-۶۸

۱۱- الگوی نئوپاتریمونیالی و رژیم محمدرضا شاه

۶۸-۷۰

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی فصل اول

فصل دوم: ساخت قدرت سیاسی در عصر محمدرضا شاه و نقش آن در طبقه‌سازی

۱- قدرت سیاسی مفهوم محوری نظام‌های سیاسی

۷۱-۷۳

مفهوم قدرت

۷۳-۷۴	قدرت سیاسی و حاکمیت
۷۵-۷۶	قدرت سیاسی و نظامهای دموکراتیک و غیر دموکراتیک
۷۶-۷۷	قدرت سیاسی و افکار عمومی
۷۷-۸۱	۲- قدرت سیاسی در دوران محمدرضا شاه
۸۱-۸۶	نخبگان سیاسی دوران محمدرضا شاه
۸۶-۹۰	نهادهای سیاسی وابسته به رژیم
۹۰-۹۴	ویژگیهای ساختاری رژیم محمدرضا شاه
	۳- طبقه اجتماعی: مفاهیم و مؤلفه‌ها
۹۴-۹۵	مفهوم طبقه اجتماعی از دیدگاه برخی صاحب نظران
۹۵-۹۸	جامعه‌شناسی سیاسی مارکس و طبقات اجتماعی
۹۸-۱۰۰	نقد تئوری طبقات اجتماعی مارکس
۱۰۰-۱۰۱	طبقه اجتماعی از دید ماکس وبر
	الگوی به کار رفته در تحقیق حاضر برای تبیین طبقات در ایران
۱۰۱-۱۰۵	عصر پهلوی و تقسیم‌بندی آن
۱۰۵-۱۰۷	۴- فرآیند طبقه‌سازی در دوران محمدرضا شاه
۱۰۷-۱۰۹	طبقه سرمایه‌داری بزرگ وابسته به دولت
۱۰۹-۱۱۵	طبقه متوسط جدید
۱۱۵-۱۱۷	طبقه متوسط سنتی
۱۱۷-۱۲۰	طبقه کشاورزان متوسط و بزرگ و طبقه پائین روستایی
	طبقه کارگران ساختمانی، کشاورزی، صنعتی و مزدبگیران
۱۲۰-۱۲۲	کارگاههای کوچک
۱۲۲-۱۲۴	نتیجه‌گیری فصل دوم

بخش دوم: طبقات متوسط شهری و روستایی در دوران محمدرضا شاه

فصل سوم: فرآیند نوسازی در ایران و شکل‌گیری طبقه متوسط جدید

- ۱ - نوسازی و توسعه: تحولات و دیدگاهها ۱۲۵-۱۲۸
- ۲ - الگوی توسعه بر پایه ترکیب سنت و تجدد ۱۲۸-۱۳۱
- ۳ - ساختار طبقاتی در فرآیند نوسازی و اصلاحات سیاسی - اجتماعی ۱۳۱-۱۳۴
- ۴ - طبقه متوسط جدید: مفاهیم و مؤلفه‌ها ۱۳۴-۱۳۹
- ۵ - نتیجه‌گیری فصل سوم ۱۴۰

فصل چهارم: اصلاحات ارضی و شکل‌گیری طبقه متوسط دهقانی در روستاها

- ۱ - جامعه روستایی قبل از اصلاحات ارضی
طبقه دهقانی در ایران عصر پهلوی قبل از اصلاحات ارضی ۱۴۲-۱۴۵
جنبش‌های دهقانی قبل از اصلاحات ارضی ۱۴۵-۱۴۷
- ۲ - اهداف و نتایج اصلاحات ارضی
الف - اهداف سیاسی - اجتماعی اصلاحات ارضی
خلع سلاح مخالفان
تسلط بیشتر بر خانها و مالکین بزرگ
نفوذ به داخل روستاها و جذب طبقات روستایی به خصوص طبقه متوسط روستایی ۱۴۷-۱۴۹
- ب - اهداف اقتصادی طرح اصلاحات ارضی ۱۶۰-۱۶۲
- ج - دهقانان و مراحل سه‌گانه اصلاحات ۱۶۲-۱۶۳
- ۳ - اصلاحات ارضی و طبقات دهقانی ۱۶۳-۱۶۵

- ۱۶۵-۱۷۰ طبقات اجتماعی پس از اصلاحات ارضی
 ۱۷۰-۱۷۳ جایگاه طبقه متوسط دهقانی در روند اصلاحات ارضی
 ۱۷۳-۱۷۴ نتیجه‌گیری فصل چهارم

بخش سوم: علل ناتوانی رژیم شاه در جذب طبقات متوسط شهری و روستایی

فصل پنجم: تعارض ملزومات توسعه با نظام پاتریمونالی

- ۱۷۷-۱۸۰ ۱- نوسازی سیاسی و تبعات اجتماعی آن
 ۲- سیاست تمرکزگرایی شاه در چارچوب یک نظام استبدادی در روند
 ۱۸۰-۱۸۳ نوسازی
 ۱۸۳-۱۸۷ ۳- طبقه متوسط جدید: تعارضها و شکافهای اجتماعی
 ۴- همکاری نخبگان سیاسی و اعضای طبقه متوسط جدید
 ۱۸۷-۱۹۱ با حکومت محمدرضا شاه
 ۱۹۲-۱۹۴ ۵- نتیجه‌گیری فصل پنجم

فصل ششم: افزایش درآمد نفت و شکاف بین طبقه متوسط جدید و دولت

- ۱- اهمیت و جایگاه نفت در سیاست و حکومت ایران
 ۱۹۷-۱۹۸ اهمیت نفت در ایجاد سیستم متمرکز سیاسی در ایران
 ۱۹۸-۲۰۲ نفت و اقتصاد سیاسی ایران
 ۲۰۲-۲۰۵ نقش نفت در تقویت نظام سیاسی شاه
 ۲- افزایش درآمد نفت و تاثیر آن بر روابط دولت و طبقات اجتماعی
 و بر کاهش مشروعیت حکومت
 ۲۰۵-۲۰۹ افزایش درآمد نفت و تاثیر آن بر استقلال دولت از طبقات اجتماعی

۲۰۹-۲۱۲	نفت و افزایش انتظارات اقتصادی و رفاهی مردم
	وابستگی بیش از حد به بازارهای خارجی و حمایت‌های مالی خارجی و
۲۱۲-۲۱۶	امپریالیسم جهانی
	تشدید افزایش درآمد نفت و نقش آن در تضاد بین نوسازی
۲۱۶-۲۱۹	اقتصادی - اجتماعی و توسعه سیاسی
	افزایش درآمد نفت مانع مشروعیت و مقبولیت نظام سیاسی
۲۲۰-۲۲۱	شاه و شکل‌گیری جامعه مدنی
۲۲۱-۲۲۳	الف - شناخت جوامع توده‌ای
۲۲۳-۲۲۴	ب - شناخت جامعه مدنی
۲۲۷-۲۲۸	ج - شکاف بین دولت استبداد نفتی و جامعه مدنی
۲۲۷-۲۲۸	د - سیاست استعماری غرب در قبال عدم رشد جامعه مدنی
۲۲۹-۲۳۱	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی فصل ششم

فصل هفتم: علل ناتوانی رژیم شاه در القای هویت سیاسی - فرهنگی سازگار با نظام شاهنشاهی

به طبقات متوسط شهری و روستایی

۱ - مفاهیم عمده در شناخت هویت فرهنگی

۲۳۲-۲۳۹	مفهوم فرهنگ سیاسی
۲۳۹-۲۴۱	گفتمانهای سیاسی دهه ۴۰ و ۵۰
۲۴۱-۲۴۷	گفتمانهای فرهنگی رضا شاه
۲۴۷-۲۵۲	گفتمانهای فرهنگی محمدرضا شاه و نظام آموزشی

۲ - ناتوانی رژیم در القای هویت فرهنگی شاهنشاهی به طبقه متوسط جدید و روستاییان

۲۵۷-۲۵۸	طبقه متوسط شهری و فرهنگ شاهنشاهی
---------	----------------------------------

۲۵۸-۲۶۷	ریشه‌های مذهبی بسیاری از اعضای طبقه متوسط جدید و ناکامی رژیم در تقویت ایدئولوژی شاهنشاهی.
۲۶۷-۲۷۱	ضعف ایدئولوژیک نظام شاهنشاهی
۲۷۱-۲۷۷	عدم ایجاد نهادهای مشارکتی برای روشنفکران و سایر اعضای طبقه متوسط جدید
۲۷۷-۲۸۳	عدم مشروعیت سیاسی رژیم شاه به لحاظ تاریخی
۲۸۳-۲۸۷	ب - طبقه روستایی و فرهنگ شاهنشاهی
۲۸۷-۲۸۸	پ - جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل هفتم
۲۹۰-۲۹۷	نتیجه‌گیری نهایی
	ضمیمه : واکنش‌های مخالف اقشار و طبقات متوسط شهری و روستایی به روایت اسناد و مدارک
۲۹۸-۳۱۰	بروز نارضایتی و مخالفت طبقات متوسط شهری از رژیم شاه
۳۱۰-۳۱۵	حرکتهای دانشجویی مخالف رژیم شاه
۳۱۵-۳۱۹	طبقات روستایی و رژیم شاه با تأکید بر اصلاحات ارضی

فهرست منابع

چکیده

در شرایطی که جامعه ایران در عرصه نوسازی و توسعه سیاسی - اقتصادی قرار دارد، حکومت به حمایت طبقات اجتماعی، خصوصاً طبقه متوسط جدید نیازمند است. لذا جدی‌تری و اساسی‌ترین معضل در راه توسعه و نوسازی، ناهمگونی و فقدان انسجام بین مردم و قدرت سیاسی است.

مکانیسم‌های شکل‌گیری طبقات اجتماعی و حضور فعال طبقه متوسط در تحولات سیاسی - اقتصادی در عرصه جهانی، ضرورت توجه به این طبقه اجتماعی را در ایران بیشتر می‌نماید. چراکه طبقه متوسط جدید اصولاً خواهان نوسازی و توسعه است و همواره در حمایت و جانبداری از دولت توسعه خواه مشارکت و همکاری می‌کند.

شناخت طبقه متوسط و فهم تئوریک از زمینه‌های مختلف جامعه‌شناسی ایران و بررسی ریشه‌های اجتماعی توزیع قدرت سیاسی و نقش طبقات و اشرار اجتماعی در ساختار سیاسی، پاسخگوی بسیاری از سئوالات مطرح شده در حوزه اجتماعی ایران معاصر است.

وجود شکاف بین دولت و طبقه متوسط جامعه از مباحث مهم اجتماعی ایران و از جمله عوامل سقوط رژیم محمد رضا پهلوی محسوب می‌شود.

ایجاد نوعی تفاهم بین طبقه متوسط و حکومت به حل مشکلات اجتماعی کمک می‌کند و زمینه توسعه و نوسازی را در جامعه ایران فراهم می‌سازد.

در بررسی روابط بین دولت و طبقه متوسط جدید سئوالاتی مطرح است که پاسخ به آنها راهگشای تصمیم‌گیرندگان در برنامه ریزی مناسب بر اساس ضرورت‌های جامعه و نیاز آحاد ملت است.

اگر طبقات اجتماعی بویژه طبقه متوسط به این باور نائل آیند که ساخت قدرت سیاسی جزئی از ماهیت وجودی خود آنهاست و بین آنها و قدرت سیاسی حایلی وجود ندارد در همکاری و مشارکت با دولت تردید نخواهند کرد. چنین احساس تعلقی بین مردم و رژیم گذشته وجود نداشت و همین امر موجب شد آن حکومت با وجود برنامه ریزی جهت توسعه و نوسازی کشور دچار شکاف فزاینده میان دولت و طبقات اجتماعی شود که به فرو پاشی نظام انجامید.

در این رساله سعی شده است به این سئوالات پاسخ داده شود که:

چرا طبقه متوسط جدید و دهقانان در روند مدرنیزه شدن به عنوان پایگاه رژیم شاه عمل نکردند و به در جات گوناگون به معارضا با آن پرداختند؟

طبقات اجتماعی به ویژه طبقه متوسط جدید و طبقه دهقانان متوسط در فرایند نوسازی چگونه شکل گرفتند؟ منابع ویژگیها و مبانی اعتقادی طبقه متوسط جدید و دهقانان، و سهم هر یک در تحولات پیش از انقلاب اسلامی چه بوده است؟

این رساله الگوی مناسبی برای توسعه سالم با مشارکت آحاد ملت ارائه می‌کند که می‌تواند به رغم افت و خیزهایی که در شرایط نامساعد سیاسی و اقتصادی جهان امروز در عرصه بین‌المللی حاکم است حاوی درسهای مفیدی برای پی ریزی یک جامعه پویا و توسعه یافته اسلامی باشد.

خلاصه الكلام

في الوقت الذي تحتاج الحكومه الايرانيه الي المزيد من دعم كافة طبقات الشعب خاصة الطبقة المتوسطه الجديده لبرامجها التنمويه علي الصعيدين الاقتصادي والسياسي في ضوء آخر مستجدات الساحه الايرانيه فانها تواجه حاليا احدى من اهم واصعب المشاكل في طريق التنميه والاصلاح بسبب انفصام الشعب بالسلطه السياسيه في ايران وعدم تناسقهما معا . .

تلعب الطبقة المتوسطه الجديده الدور الاساس والفعال في مجرى التطبيقات والغيرواات التي تشهدنا كافة الاصعده السياسيه والاقتصادي والاجتماعيه في العالم وعليه يجب الاهتمام بهذه الطبقة لانها الطبقة الوحيداه التي تسعى الي تحقيق الاصلاح والتنميه في ايران وتساعد الحكومه علي تنفيذ برامجها التنمويه والاصلاحيه . .

بامكاننا معرفه الاوضاع الاجتماعيه الراهنه في ايران عن طريق دراسه وفهم المجتمع الايراني والتفحص في الجذور الاجتماعيه لقواعد واساسات السلطه السياسيه ودور الطبقات الاجتماعيه في بناء الهيكل السياسي في ايران . .

ومن احدى العوامل الاساسيه التي ادت الي سقوط نظام الشاه السابق (محمد رضا بهلوي) هو وجود شقاق بين الحكومه من جهه والطبقة المتوسطه الجديده من جهه اخرى ، ويعد هذا الموضوع من اهم المواضيع التي يمكن دراستها من خلال اجراء تحقيق حول المجتمع الايراني ، حيث من الممكن رفع الكثير من المشاكل الاجتماعيه العالقه لدي حصول حاله من الوفاق والتآلف بين الحكومه والطبقة المتوسطه . .

عند دراسه العلاقات القائمه بين الحكومه والطبقة المتوسطه تطرح في اذهاننا عدّه تساؤلات وبالاجابه علي هذه الاسئله من الممكن مساعدتنا في اتخاذ العديد من القرارات المناسبه التي من شأنها ازاله جميع المشاكل والعقبات من امام كافة طبقات الشعب . .

اذا ما شعرت الطبقات الاجتماعيه في ايران خاصه الطبقة المتوسطه بان الحكومه تعد جزءا متماسكا من قدرتها ستقوم بالتعاون مع الحكومه بلا ريب . . ولم تكن هذه الحاله موجوده ابان نظام الشاه السابق مما اسفرت بالتالي عن سقوطه بالرغم من جميع التمهيديات والمشاريع التي تم اعدادها في السابق للعمل علي تنميه البلاد والسيرو قدما نحو الرقي والتقدم . .

تسعى هذه الرسالة بالاجابه على جميع هذه التساؤلات وهى كالاتى :-

- x لماذا لا تشارك الطبقة المتوسطة الجديده وكذلك طبقه الفلاحين فى مسيره العمليه الاصلاحيه المتطوره ابان نظام الشاه السابق وخالفت على مساييره هذه العمليه ؟
- x كيف تشكلت الطبقات الطبقات الاجتماعيه فى ايران ابان بدايه العمليه الاصلاحيه هذه خاصه الطبقة المتوسطة الجديده وطبقه الفلاحين ؟
- x ما هى اهم المميزات الفكرية والعقائديه للطبقه المتوسطة الجديده وطبقه الفلاحين فى ايران ودورهم فى المستجدات الجاريه قبيل انتصار الثورة الاسلاميه ؟

وتطرح هذه الرسالة مشروعا مناسباً يمكن العمل به للوصول الى مرحله التنميه بالمشاركه مع كافة فئات الشعب والتي بدورها تلعب دوراً بارزاً فى خدمه المصالح السياسيه والاقتصاديه فى العصر الحاضر وعلى الصعيدين الدولى والاقليمى وتعطى دروساً وتجارباً مفيداً وبنائاً من شأنها ترسيخ القواعد الاساسيه لبناء المجتمع المثالى الخالد وتساعد على تحقيق التنميه فى البلدان الاسلاميه .